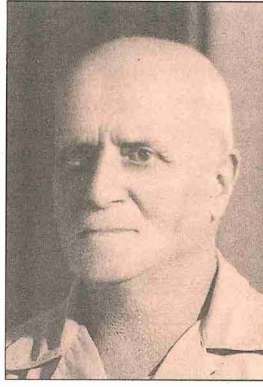

rine gönderilen kuvvetleri yendi, bu sırada pek çok silâh, para ve malzeme ele geçirdi. Kendisi gibi sürgünde bulunan veteriner Miralay Râsim Bey'in telkiniyle Teşkilât-ı Mahsûsa'yı kurdu (1898) ve ilk başkanı oldu. Bir ara Kıbrıs'a ve Avrupa'ya gitti. Avrupa'da Jön Türkler'le temas kurdu. Hoca kılığında Makedonya'ya geçip Üçüncü Ordu'nun kadrosuna girdi. Burada faaliyet gösteren İttihatçılar'dan Ni-yâzi, Enver ve Eyüp Sabri beylerle sıkı iş birliği yaptı. Meşrutiyet'in 1908'de yeniden yürürlüğe girmesinde hizmeti geçti. Faaliyetlerini Meşrutiyet döneminde de sürdürdü. Bu arada Teşkilât-ı Mahsûsa, Sultan Reşad tarafından onaylanarak resmîyet kazandı ve başkumandanlığa bağlandı (1910). Bu teşkilâtın başkanı olarak 1914 yılı başlarında Hint Hilâfet Komitesi'nin Zürih'teki toplantısına gitti. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına da katılan Eşref Sencer, gönüllü milis kuvvetlerinin başında Edirne'nin geri alınmasında ve Bâbîâlî'ye rağmen Batı Trakya'da müstakil bir Türk cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol oynadı (1913).

Teşkilât-ı Mahsûsa reisi olarak I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında beş arkadaşıyla birlikte gizlice Hindistan'a giderek Pamir'den Türkistan'a geçti. Burada Ruslar'ı çok zor durumda bırakan Yedisu-Kırgız ayaklanmasını başlattı. Büyük devletlerin ve Araplar'ın Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarına karşı teskin edici faaliyetlerde bulunmak ve İslâm birliği hareketini gerçekleştirmek için teşkilât üyelerinden Said Nursi ile birlikte bir Alman denizaltısıyla Kuzey Afrika'ya gitti. Libya, Cezayir ve Fas'ta dolaştı. Hayber'de muhasara altındaki Osmanlı ordusuna para ve mühimmat götüren kafilenin başında iken İngiliz ve âsi Şerif Hüseyin kuvvetlerinin pususuna düştü. Kahramanca bir çarpışmadan sonra ağır yaralı olarak ele geçti

Eşref
Sencer
Kuşçubaşı

ve Malta'ya sürüldü. Mütareke'den sonra Malta'dan kaçtı. İstanbul'da işgalcilere karşı ilk direniş hareketini hazırladı. Çerkez Ethem'in İstiklâl Savaşı'na girmesini sağlayan Eşref Sencer, Cumhuriyet'in ilânı üzerine kardeşi Hacı Selim Sâmî Bey'le birlikte "Yüzellilikler" arasında yurt dışına çıkarıldı. Bu gurbet günlerinde yine kendisi gibi vatanından uzakta Mısır'da bulunan Mehmed Âkif'le (Ersoy) sürekli mektuplaştı. Türkiye'ye döndükten sonraki hayatını Salihli ve Söke'deki çiftliklerinde geçirdi, 1964 sonbaharında Söke'de vefat etti.

Çalışkan, cesur, teşkilâtçı bir kişi olan Eşref Sencer, uzun ömrü boyunca yaşadığı olayları ve yaptığı hizmetleri *Tarihe Benden Haberler* adı altında kaleme almıştır. İmparatorluğun son çeyrek asrına ışık tutan birçok gerçeği otantik belgelerle ortaya koyan basılmamış bu hâtıratı Celal Bayar *Ben de Yazdım* adlı eserinde kısmen kaynak olarak kullanmıştır. Ancak Cemal Kutay, Bayar'ın bu hâtıratı ayıklayarak tarafgirane kullandığını öne sürer (*Tarih Sohbetleri*, I, 58 vd.). *Tarihe Benden Haberler*'in önemli bir kısmının Cemal Kutay'ın özel kütüphanesinde bulunduğu ve bu tarihçi tarafından kısmen değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuat Gücüyener, *Sina Cölü'nde Türk Ordusu*, İstanbul 1949, tür.yer.; Cemal Kutay, *Siya-sî Mahkûmlar Adası : Malta*, İstanbul 1963, tür.yer.; a.mlf., *Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilât-ı Mahsûsa ve Hayber'den Türk Cengi*, İstanbul 1964, tür.yer.; a.mlf., *Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı*, İstanbul 1965; a.mlf., *Tarih Sohbetleri*, İstanbul 1966, I, 58 vd., 94-95, 163 vd.; a.mlf., *Örtülü Tarihimiz*, İstanbul 1975, I, tür.yer.; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1967, IV, 1229 vd., 1254 vd., 1289 vd., 1368, 1396; V, 1556, 1567, 1569 vd.; Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsûsa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul 1979, tür.yer.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1989, III, 275 vd., 286; "Kuşçubaşı, Eşref Sencer", *TA*, XXII, 385.

NECMETTİN ŞAHİNER

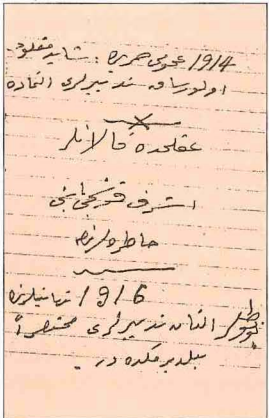
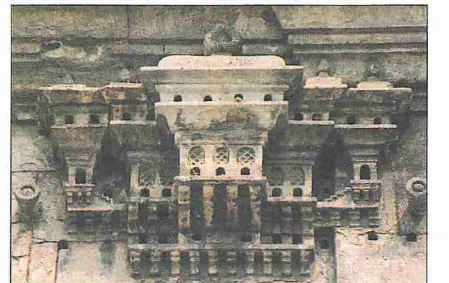
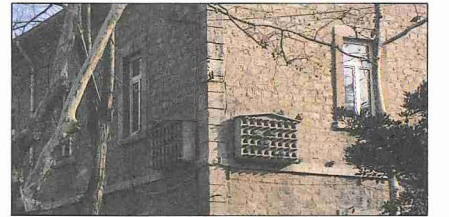
KUŞEVI

Serçe, güvercin gibi kuşların barınması için binaların cephelerine yapılan ve zamanla süsleme öğesi niteliği kazanan kuş yuvası.

Literatürde kuş köşkü, kuş sarayı, serçe sarayı ve güvercinlik adlarıyla da geçer. Osmanlı mimarisinde XVI. yüzyıldan itibaren örneklerine rastlanan siva, ahşap, tuğla veya taştan işlenmiş kuşevleri çoğunlukla cami, medrese, han ve türbelerde görülmekle birlikte sivil mimaride de uygulama alanı bulmuştur. Yapıların kuzey rüzgârı almayan cephelerine ve kuşların düşmanlarının ulaşamayacağı yüksekliklere, güneşten ve yağıştan korunmaları için geniş saçakların, kornişlerin ve konsolların altına yerleştirilmiştir. Bunların en güzelleri İstanbul'da olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de çeşitli örneklerine rastlanmaktadır (toplu halde yayımlanmış otuz dört fotoğraf için bk. Bektaş, sy. I [1992], s. 139-143).

İnşa tarzı bakımından daha basit olan ve sadece kuşevi veya güvercinlik denilen bir grup kuşevi yapıların tuğla ve masif taş cephelerinde, duvardan herhangi bir çıkıntısı bulunmayan tek ya da daha fazla delikler halindedir. Bu küçük girintiler, duvar kaplamalarının işlenmesi sırasında tuğla veya taşların köşelerindeki kırıkların düzeltilmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Dikdörtgen, üçgen, daire ve ke-

İstanbul'da Dârülaceze'nin duvarlarında yer alan ahşap kuşevleri ile Ayazma Camii kuşevlerinden biri

Eşref
Sencer
Kuşçubaşı'nın
el yazısı
(N. Şahiner
arşivi)

Istanbul
Üsküdar
Yeni Vâlide
Camii'nin
kuşevleri

merli niş biçimindeki bu kuşevlerinde deliklerin çevresine oyma veya kabartma motifler de işlenmiştir. Zamanla bu deliklerin dış görünümünü zenginleştirmek ve kullanımlarını kolaylaştırmak için önlerine konsol gibi çıkıntılar yapılarak kuşların konmaları ve yuvaya daha rahat girip çıkmaları sağlanmıştır. Diğer bir grup kuşevi, önleri sıra sıra gözleri olan tuğla yahut taş plakalarla kapatılmış büyük boyutlu yuvalar halindedir. Bu grubun başlıca örnekleri Edirne'de Rüstem Paşa Kervansarayı ve Eskicami'de, İstanbul'da Süleymaniye Camii, Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi ve Yeniciami'de görülmektedir.

Serçe sarayı, kuş sarayı ve kuş köşkü adlarıyla da bilinen ikinci grup kuşevleri, matkapla oyulup işlenmiş taş veya özel olarak kesilmiş tuğlaların birleştirilmesiyle biçimlendirilen ve cepheden çıkıntı yapan minyatür yapılar gibidir. Bunlar arasında konsollarla desteklenmiş çıkıntılar üzerinde geniş saçaklı, kubbeli, cepheleri kemerli kapılar ve kafesli pencerelerle bezenmiş tek ya da çok katlı evler, alemli kubbeleri ve minareleriyle camiler yer almaktadır. Kâgir kuşevlerinin erken örnekleri Büyükçekmece Köprüsü ve Tokat Ulucamii ile Amasya Beyazıt, Hayrabolu Çorûmî Mehmed Efendi ve Niğde Kığılı camilerinde karşımıza çıkmaktadır. Üsküdar Yeni Vâlide, Ayazma ve Selimiye camileriyle Topkapı Sarayı'nın dış avlusundaki Darphâne-i Âmire, Lâleli Sultan III.

Mustafa Türbesi ve Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Medresesi'ndeki kuşevleri ise XVIII-XIX. yüzyıllara ait başlıca gösterişli örneklerdir.

Ahşap kuşevleri çoğunlukla konutların cephelerinde bulunduğu için üzerinde yer aldıkları yapılarla birlikte yok olmuşlardır. W. H. Barlett'in 1843 tarihli gravüründe görülen Antakya Ulucamii minaresinin külâhına konsollarla oturtulmuş olan ahşap kuşevi bu türün ilginç bir örneğidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), II, 730-731; Lemi Ş. Mery, "Kuşevleri-Serçesarayları", *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapeşt 1978, s. 605-608; Yılmaz Önge, "Anadolu'nun Tarihi Güvercinlikleri", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1995, III, 27-29; a.mlf., "Mimar Gözü ile Kuş Evleri", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, İstanbul 1977, s. 86-91; Mâlik Aksel, "İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, V, İstanbul 1959, s. 33-55; a.mlf., "Eski İstanbul'da Kuş Evleri ve Kuşlar", *TFA*, XI/225 (1968), s. 4722-4726; Enver Behnan Şapolyo, "Kuş Köşkleri", *Önasya*, IV/38, Ankara 1968, s. 10-11; Cengiz Bektaş, "Cümle Yaradılmışı Sevginin Simgesi Kuşevleri", *İstanbul*, sy. 1, İstanbul 1992, s. 133-143; "Kuşevi", *SA*, II, 1179.

ŞEBNEM AKALIN

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm b. Hevâzin

(عبدالكريم بن هوازن القشيري)

Ebû'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)

Mutasavvıf, kelâm, tefsir ve hadis âlimi.

Rebûlevvel 376'da (Temmuz 986) bugün İran'ın Türkmenistan sınırı yakınındaki Kûcan kasabasının bulunduğu Üstûvâ yöresinde doğdu. Baba tarafından Araplar'ın İran'ı istilâları sırasında Horasan'a gelip yerleşen Kuşeyr, anne tarafından Benî Süleym kabilesine mensuptur. Küçük yaşta babasını kaybedince akrabalarından Ebû'l-Kâsım el-Yemânî'nin himayesinde büyüdü. Arapça ve edebiyat bilgilerini ondan öğrendi. Biniciliğe ve silâh kullanmaya heves etti; iyi bir binici ve silâhşör oldu.

Kuşeyrî, babasından miras kalan köyüne konulan ağır verginin hafifletilmesini sağlamak ve hesap öğrenip maliye memuru (mütevelli) olmak amacıyla genç yaşta Nişâbur'a gitti. Burada bir rastlantı sonucu dönem tanınmış sûfilerinden Ebû Ali ed-Dekkâk'ın sohbet meclisine katıldı

ve kendisinden etkilenecek müridi olmak istedi. Dekkâk ona önce ilim tahsil etmesini söyledi. Bunun üzerine Kuşeyrî Ebû Bekir Muhammed et-Tûsî'den Şâfiî fıkhnı öğrendi. Ayrıca kelâm âlimi İbn Fûrek'in, onun vefatından sonra Ebû İshak el-İsferâyî'nin derslerine devam etti. İsferâyî'nin kendisine derslerine devam etmesi gerekmediğini, kitaplarını okumasının yeterli olduğunu söylemesi, onun bu sıralarda kelâm ilminde oldukça ileri bir seviyeye ulaşmış olduğunu göstermektedir. Kuşeyrî bu dönemde Bâkîllânî'nin eserlerini inceleyerek Eş'ârî kelâmını benimsedi. İlimle meşgul olduğu bu yıllarda bir yandan da mürşidi Dekkâk'ın sohbetlerine devam ederek tasavvufî alanda kendini geliştirdi. Dekkâk onu kızı Fâtıma ile evlendirdi ve medresesinde ders vermesine izin verdi. Hadis ilmiyle de uğraşan Kuşeyrî el-Müstedrek müellifi Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû'l-Hüseyin el-Haffâf, Ebû Nuaym el-İsferâyî'nî, Ebû Bekir Abdûs el-Müzekkî, Ebû'l-Hasan el-Ahvâzî gibi muhaddislerin derslerine devam etti. Hatîb el-Bağdâdî başta olmak üzere birçok tanınmış muhaddis kendisinden hadis rivayet etti.

Mürşidi Dekkâk'ın vefatından (405/1015) sonra Ebû Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'ye intisap ederek tasavvufî bilgisini ve tecrübelerini arttıran Kuşeyrî'nin etrafında çok sayıda öğrenci toplandı, ayrıca halkın saygı ve güvenini kazandı. Ali b. Hasan el-Bâharzî, Kuşeyrî'nin güzel hitabeti ve etkili vaazlarından söz ederken taş hitap etse onu bile eriteceğini, meclisine şeytan getirilip bağlansa tövbe edeceğini söyler.

İbn Hallikân'ın tefsirlerin en iyisi ve en açık olanı diye nitelendirdiği *et-Tefsîrû'l-kebîr* adlı eserini Sülemî'nin sağlığında 410 (1019) yılından önce yazmaya başlayan Kuşeyrî, bu dönemde Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve İmâm'ül-Haremeyn Ebû'l-Meâlî'nin babası Rûknülsîlâm el-Cüveynî'nin de aralarında bulunduğu bir grupla hacca gitti. Yolculuk esnasında Bağdat ve Hicaz'daki âlimlerden hadis dinledi.

Kuşeyrî, Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve Tuğrul Bey'in İran'ı zaptetmesi sırasında Horasan bölgesinin ilim ve kültür merkezi olan Nişâbur'da idi ve bölgede büyük bir üne sahipti. Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk el-Kündüzî, Mu'tezile taraftarı olduğundan Mu'tezile ile mücadele eden Eş'arî kelâmcılarına karşı bir tavır aldı. Kündüzî'nin Eş'ariyye'nin kurucusu Ebû'l-